
Nederlands Nieuw- Guinea en de behandeling van oliewerkers in Sorong

Onderzoeksseminar-III Koloniale Ervaring

Geloof, T.C.C. van 't
4004086
Universiteit Utrecht

Begeleider: G.J. Knaap
Universiteit Utrecht

*“Het doet me denken aan een bedelaar,
die zat te hopen, dat hij een dubbeltje
vond. Daarmede wilde hij dan naald en
draad kopen om het gat in zijn broekzak
te repareren, opdat hij niet de guldens zou
verliezen waarmee hij het lot dacht te
kopen, waarop de honderdduizend viel”*
Gouverneur J. van Baal over Nieuw-
Guinea, *De Tijd*, 21 mei 1955, 2.

(8.878 woorden)

Inhoud

Inleiding	4
1. Nieuw-Guinea en de praktische en morele motieven.	6
1.1 Voorgeschiedenis.....	6
1.2 Indië onafhankelijk, de Ronde Tafel Conferentie en Nederlandse motieven om Nieuw-Guinea te behouden	8
1.3 Grondstoffen en economisch potentieel.....	11
1.4 Politiek verloop: Nederlandse ontevredenheid en Soekarno	12
1.5 Behoud van Nieuw-Guinea: een krampachtige reactie op het verlies van Nederlands-Indië	14
2. Arbeid en Olie in Nieuw-Guinea	16
2.1 Arbeiders in Nieuw-Guinea.....	16
2.2 Olie en de Nederlands Nieuw-Guinea Petroleum Maatschappij	18
2.3 Stagnerende olievondsten en krimp NNGPM.....	19
3. Arbeiders van de NNGPM te Sorong	21
3.1 Ontstaan van Sorong als oliestad en de populatie	21
3.2 Vertrekkende Indonesiërs, de opleiding van Papoea's en sociale verhoudingen.....	24
4. Het verval van Sorong en de repatriëring van NNGPM medewerkers	27
4.1 Repatriëring van Indonesische medewerkers	27
4.2 Omgang met overgebleven Papoea's	29
Conclusie	31
Literatuurlijst	33
Primaire bronnen	35
<i>Kranten</i>	35
<i>Primaire bronnen uit archief</i>	36

Inleiding

Na de soevereiniteitsoverdracht van Indonesië in 1949 was Westelijk Nieuw-Guinea het enige wat Nederland overhield van de Aziatische archipel. Het land was, buiten de Japanse bezetting in de Tweede Wereldoorlog om, al sinds de V.O.C. tijd Nederlands koloniaal eigendom. Tot 1949 was er nauwelijks sprake van een moderne maatschappij; het land bevond zich in de staat van een steentijdeconomie. Het land werd bewoond door Papua stammen die in vergelijking met de Indonesiër erg onderontwikkeld waren. Toen West Nieuw-Guinea onder de naam Nederlands Nieuw-Guinea nog in bezit bleef van Nederland, probeerden de Nederlanders Nieuw-Guinea de broodnodige ontwikkeling bij te brengen.

Ondanks de gebrekkige ontwikkeling van Nieuw-Guinea hield Nederland, in een tijd van dekolonisatie, krampachtig vast aan het behoud van het land. De Nederlandse politiek beargumenteerde het behoud met de civilisatie en ontwikkeling van Papoea's.¹ Toch was Nederlandse argument voor het behoud van Nieuw-Guinea niet volledig gegrond op het civiliseren van Papoea's. In 1905 werd de eerste olie gevonden en in 1935 werd die voor het eerst geëxploiteerd. Nederland hoopte hierdoor op de vondst van meer olie en de Nederlands Nieuw-Guinea Petroleum Maatschappij (NNGPM) kreeg een belangrijke functie in de ontwikkeling van werkgelegenheid in het oliecentrum van Nieuw-Guinea: Sorong. Sorong was een stad gelegen in de 'Vogelkop', een schiereiland in het noordwesten waar de NNGPM de meeste ruwe olie oppompte. Sorong gaf huisvesting aan Europeanen, Indonesiërs, Chinezen en Papoea's waarvan de meesten in dienst waren voor de NNGPM. In 1954 werd de meeste olie geproduceerd. Daarna nam de productie alleen maar af, wat leidde tot het faillissement van de NNGPM en daarmee ook het verval van Sorong. Het verval van Sorong vond vlak voor het einde van Nederlands Nieuw-Guinea plaats want in 1962 werd het land via de Verenigde Naties overgedragen aan Indonesië na een periode van politieke onenigheid.

De NNGPM heeft Sorong en de inwoners modernisering gebracht, maar anderzijds verval. Kwam de omgang met de NNGPM-arbeiders in Sorong, zowel Papoea als Indonesisch, overeen met het civilisatie argument van de Nederlandse politiek? Een verhelderend beeld van het Nieuw-Guinea beleid van de Nederlandse politiek is noodzakelijk. Nederland kreeg internationaal kritiek op het behoud van Nieuw-Guinea, wat invloed heeft gehad op de praktische omgang met arbeiders. Verschilde de situatie van NNGPM arbeiders met die van andere arbeiders in Nieuw-Guinea? Toen olievondsten uitbleven was Sorong een

¹ P.R.B. de Geus, *De Nieuw-Guinea kwestie: aspecten van buitenlands beleid en militaire macht* (Leiden 1984) 199.

leeglopende stad. Wat deed de NNGPM met de overgebleven arbeiders? Voor de Papoea's had de NNGPM een ander soort omgang dan met de Indonesische arbeiders. Dit zal samen een duidelijk beeld moeten geven over NNGPM-arbeiders in Sorong.

Nederlands Nieuw-Guinea heeft in de historiografie altijd in de schaduw gestaan van Nederlands-Indië. Er is over Nieuw-Guinea in verhouding tot Nederlands-Indië weinig geschreven. Lijphart, Cannegieter en Bakker schreven er in de jaren '50 en '60 al over; Lijphart over de Nederlandse politiek, Bakker en Cannegieter over de economische mogelijkheden. De historici Gase, Penders, H. Meijer, De Geus en de antropoloog P. Schoorl hebben ook uitgebreide werken geschreven over Nederlands Nieuw-Guinea, maar die betreffen de Nederlands-Indonesische verhouding. Er is nooit een werk geschreven over de praktische toepassing van het Nederlandse civilisatiebeleid. De behandeling en omgang tussen NNGPM-arbeiders geven hier een duidelijke reflectie van.

Om de situatie van NNGPM-arbeiders te onderzoeken is gebruik gemaakt van correspondentie tussen verschillende bestuurslagen en van memories van overgave van lokale bestuurders, allen komend uit de periode 1950 tot 1963; in deze periode vond de groei en verval van Sorong plaats. De correspondentie beslaat toenmalig geheime documenten, afkomstig van onder meer de Gouverneur van Nederlands Nieuw-Guinea, de Resident van West Nieuw-Guinea, de Minister van Overzeese zaken en de hoofden van het plaatselijk bestuur afdeling Sorong. Tevens is een rapport van J.W. Schoorl² gebruikt over de situatie van autochtone NNGPM-medewerkers dat duidelijk inzicht geeft in de sociale verhoudingen binnen de NNGPM. Lokale en Nederlandse krantenartikelen zijn gebruikt voor aanvullende informatie die in sommige correspondentie gebrekkig was. Dit samen zal een weergave geven van de omgang van de NNGPM en het Nederlandse Gouvernement met hun arbeiders. Voor het duidelijk maken van de beleidsvoering van Nederland op Nieuw-Guinea zijn de hierboven genoemde historici gebruikt.

² P. Schoorl en J.W. Schoorl is dezelfde persoon. Hij heeft onder verschillende voornamen gepubliceerd.

1. Nieuw-Guinea en de praktische en morele motieven.

1.1 Voorgeschiedenis

Op 27 december 1949 tekende Nederland en Indonesië de soevereiniteitsoverdracht met de Verenigde Staten van Indonesië. Tot aan deze soevereiniteitsoverdracht speelde verschillende landen een belangrijke rol in de Indonesische archipel. Tot en met de 16^e eeuw waren het de Portugezen, Spanjaarden, Arabieren en Indiërs die zich beperkten tot het stichten van handelsplaatsen en vanaf 1602 deed de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) zijn intrede in de archipel.³ In de 17^e en 18^e eeuw vestigden de Nederlanders zich in die handelsplaatsen en organiseerden zich in gouvernementen, met als hoofddoel het verwerven van specerijen voor de Europese markt. Dit gebeurde voornamelijk op Java en Sumatra; Nieuw-Guinea werd gelaten voor wat het was. Er werden wel expedities gehouden naar Nieuw-Guinea, toen Nova Guinea genoemd, maar er werd geen grootschalige handel gedreven. In de loop van de eeuw werden wel handelsovereenkomsten gesloten met sultanaten van de eilanden rondom Nieuw-Guinea zoals Batjan, Ternate en Tidore, maar op het eiland zelf niet.⁴ Dit kwam omdat de Nederlanders geen grip kregen op de lokale bevolking; de Papoeastammen plunderden de opbrengsten van de landbouw en de handel in slaven was niet winstgevend genoeg.⁵ De VOC beheerde Nieuw-Guinea enkel zodat het niet een standplaats zou worden voor de Britten en Spanjaarden.

Van 1810 tot 1814 namen de Engelsen het gezag in Nieuw-Guinea over, maar gaven dat weer op vanwege politieke toestanden in Europa. Nieuw-Guinea werd zo weer een onderdeel van Nederlands-Indië, bestuurd vanuit Batavia. Omdat de internationale expedities in de negentiende eeuw toenamen, zag de Nederlandse overheid zich in 1828 gedwongen om West Nieuw-Guinea, met als scheidslijn de 141^e lengtegraad, tot officieel Nederlands grondgebied te verklaren. Een organisatorische invulling aan deze eenzijdige verklaring werd niet gegeven omdat andere delen van de archipel lucratiever waren.⁶ Nieuw-Guinea had een moeilijke en dunbevolkte populatie die compleet verschilde van de andere bevolkingsgroepen van de Indonesische archipel.⁷ Van een echte inbezitneming was geen sprake. Het gebied viel

³ De Geus, *De Nieuw-Guinea kwestie*, 11.

⁴ *Ibidem*, 12.

⁵ J. Pouwer, 'The colonisation, decolonisation and recolonisation of West New Guinea', *The Journal of Pacific History* 34 (1999) 159-160.

⁶ De Geus, *De Nieuw-Guinea kwestie*, 13.

⁷ Pouwer, 'The colonisation, decolonisation and recolonisation of West New Guinea', 158.

onder de rechten van de sultan van Tidore en onder bestuur van de resident van Ternate. Daarmee was Nieuw-Guinea slechts een gebiedsuitbreiding van Nederlands Indië, zonder enige bestuurlijke consequentie.

In 1855 werden er vanuit Nederland protestantse zendelingen gezonden naar Nieuw-Guinea. Het grootste gedeelte van de Nederlands-Indische bevolking was Islamitisch, behalve in Nieuw-Guinea; zendelingen dachten dat in dit gebied nog veel te bekeren was. Onder de zendelingen waren veel voormalige arbeiders en timmermannen die meehielpen met de opbouw van de infrastructuur.⁸ De zending had pas na 50 jaar enig succes omdat het lang duurde voordat de Papoea's de sociaaleconomische mogelijkheden inzagen. De zending had weinig impact en besloeg slechts een klein gedeelte van het land.

Tot de 20^e eeuw was Nieuw-Guinea een bezit waarmee Nederland niets deed. De voornaamste reden om Nieuw-Guinea in bezit te houden was het veilig stellen van de eilanden rondom Nieuw-Guinea zoals de Molukken en Tidore. In het begin de 20^e eeuw toonden Japan en Duitsland economische belangstelling in het gebied vanwege de mogelijkheden in mijn- en landbouw. Als reactie daarop plaatsten de Nederlanders in 1898 posten in Fakfak en Manokwari, in het westen, en in 1902 een bestuurspost in Merauke, in het zuiden. Zuid Nieuw-Guinea werd onttrokken aan de soevereiniteit van de sultan van Tidore, maar de rest van Nieuw-Guinea viel nog wel onder zijn gezag.⁹ Door gebrek aan mogelijkheden voor economische groei zag het Binnenlands Bestuur in Batavia geen noodzaak om verder direct bestuur toe te passen. Deze houding van het gouvernement is een teken van desinteresse in het gebied.

Uit angst voor buitenlands economische penetratie, startte vanaf de jaren '30 van de twintigste eeuw het gouvernement verschillende handelsexploraties naar het gebied. Landbouwprojecten werden opgezet en grote Nederlandse maatschappijen vestigden zich in Nieuw-Guinea, zoals de Koninklijke Pakketvaart Maatschappij (KPM), de Nederlands Nieuw-Guinea Petroleum Maatschappij (NNGPM) en de Nederlandsche Maatschappij voor Nieuw-Guinea.¹⁰ Dit laatste was een vereniging van verschillende bedrijven die gezamenlijk hun activiteiten wilden vergroten, ook al waren het marginale winsten die behaald konden worden. De geringe economische groei had weinig effect op de inheemse bevolking. Papoea's werden beschouwd als te vervreemd om goed opgeleid te kunnen worden, waardoor het schaarse aantal arbeiders voornamelijk bestond uit gemigreerde Indonesiërs. Ondanks de

⁸ Pouwer, 'The colonisation, decolonisation and recolonisation of West New Guinea', 161.

⁹ De Geus, *De Nieuw-Guinea kwestie*, 13.

¹⁰ *Ibidem*, 14-15.

vestiging van ondernemingen, bleef Nieuw-Guinea economisch afgescheiden van de rest van Nederlands-Indië. Van de marginale ontwikkeling profiteerde de inheemse bevolking nauwelijks.

Na de Japanse bezetting vestigde het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL) zich in 1945. J.P.K. van Eechoud werd in 1946 fungerend resident voor het Binnenlands Bestuur van Nieuw-Guinea. Hij voerde een beleid om inheemse Papoea's te betrekken bij de economische ontwikkelingen. Eechoud was van mening dat Nieuw-Guinea een andere aanpak behoefde dan de rest van Nederlands-Indië omdat het land een andere bevolkingsetniciteit kende en economisch onderontwikkeld was.¹¹ Hij probeerde de dragende functies van de middenklasse, zoals ziekenhuismedewerkers, politiediensten en onderwijzers, uit te laten voeren door Papoea's. C.S. Lagerberg, ook werkend voor het Nieuw-Guinea's gouvernement, stelde ook dat de ontwikkeling en welzijn van de populatie belangrijker was geworden.¹² Een legeronderdeel van Papoea's werd na de absolute capitulatie van Japan omgeschoold tot politie-eenheid. Na de oorlog ging Nederland dus veel bewuster om met Nieuw-Guinea. Het beleid was gericht op het ontwikkelen van de Papoeabevolking om de afhankelijkheid van de Indonesiërs te verkleinen. Nederland moest hiervoor een ander beleid gaan voeren dan voorheen.

1.2 Indië onafhankelijk, de Ronde Tafel Conferentie en Nederlandse motieven om Nieuw-Guinea te behouden

Na de Japanse bezetting proclameerden de Indonesische nationalisten Soekarno en Hatta op 17 augustus 1945 de Republiek Indonesia en verkregen hiermee grote nationale populariteit: Indonesië wilde zelfbeschikking. Nederland kon slecht omgaan met het snel groeiende anti-Nederlands verzet in Indië, dat zich uitte in aanslagen op Nederlanders. Door middel van politionele acties probeerde de Nederlandse regering vanaf 1947 met militaire kracht de Indonesische republieken te onderdrukken. De militaire acties waren gewelddadig en inefficiënt, waardoor de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties in december 1948 ingreep en het Nederlandse offensief werd beëindigd.¹³ Nederland begreep dat de bezetting van Nederlands-Indië niet langer volgehouden kon worden en besloot een akkoord te sluiten, dat later het 'Van Roijen-Roem akkoord' zou worden genoemd. In het akkoord werd

¹¹ De Geus, *De Nieuw-Guinea kwestie*, 17.

¹² Pouwer, 'The colonisation, decolonisation and recolonisation of West New Guinea', 163.

¹³ R. Gase, *Misleiding of zelfbedrog: een analyse van het Nederlandse Nieuw Guinea-beleid aan de hand van gesprekken met betrokken politici en diplomaten* (Baarn 1984) 29.

vastgelegd dat beide partijen hun gewelddadige activiteiten zouden stoppen en dat ze nader tot elkaar zouden proberen te komen bij een Ronde Tafel Conferentie (RTC). In deze conferentie werden de voorwaarden van de soevereiniteitsoverdracht besproken.¹⁴ Het is deze RTC waaruit voortkwam dat Nieuw-Guinea niet werd toegevoegd aan de Verenigde Staten van Indonesië.

Nederlandse diplomaten gaven voor de RTC al aan dat Nieuw-Guinea niet als onderdeel van het nieuwe Indonesië werd gezien.¹⁵ Daarnaast gaf minister-president Hatta ook al aan niet geïnteresseerd te zijn in Nieuw-Guinea, maar verschilde hierin van mening met Soekarno. Soekarno en de Indonesische federalisten, die ook deel uitmaakten van de RTC, wilden Nieuw-Guinea graag opgenomen zien in het nieuwe Indonesië. Nederlandse diplomaten zagen hierin een moeilijk punt, en zo werd Nieuw-Guinea op de agenda van de RTC geplaatst.

Alle partijen die bij de RTC aanwezig waren werden het niet eens over Nieuw-Guinea. Hatta stelde weliswaar zijn prioriteiten bij de soevereiniteit van Indonesië, maar alle andere partijen wilden niet wijken in hun standpunt over Nieuw-Guinea; alle partijen wilden Nieuw-Guinea in bezit krijgen. De RTC werd succesvol afgesloten, behalve het punt ‘Nieuw-Guinea’. Er werd een afspraak gemaakt dat Nieuw-Guinea nog een jaar onder Nederlands bewind zou vallen en dat er binnen een jaar een overeenkomst zou worden gesloten. Deze overeenkomst er is nooit gekomen, ook al wisten Nederlandse politici dat dit een tijdbom was onder de toekomstige relatie met Indonesië.¹⁶ Soekarno noemde zich van begin af aan al een ‘Nieuw-Guinea fanaticus’. Zijn mening over Nieuw-Guinea liet niets aan duidelijkheid te wensen over.¹⁷

De vraag is waarom Nederland Nieuw-Guinea wilde behouden. De bevolking was onderontwikkeld, er was amper infrastructuur en er waren nog niet zo veel grondstoffen gevonden dat het bijzonder winstgevend was. Toch had de Nederlanders politiek een argument om Nieuw-Guinea te behouden: Nieuw-Guinea moest het nieuwe stamland worden voor Indo-Europeanen, ook wel Indische-Nederlanders. Indo-Europeanen waren Europeanen afkomstig uit Nederlands-Indië die voornamelijk werkten in de kleinere ambtenarij. Vanaf

¹⁴ Gase, *Misleiding of zelfbedrog*, 29.

¹⁵ De Geus, *De Nieuw-Guinea kwestie*, 45.

¹⁶ P.J. Drooglever, ‘Indische Nederlanders en de Ronde Tafel Conferentie’, in: W. Willems en J. De Moor (ed.), *Het einde van Indië: Indische Nederlanders tijdens de Japanse bezetting en de dekolonisatie* (Den Haag 1995) 235.

¹⁷ De Geus, *De Nieuw-Guinea kwestie*, 45.

1900 waren er al ideeën om een Indo-Europees land te stichten in Nieuw-Guinea.¹⁸ In 1924 werd ‘De Nieuw Guinea Beweging’ opgericht, een groepering van Indo-Europeanen die zich inzette voor een volksplanting in Nieuw-Guinea.¹⁹ Deze groep van Indo-Europeanen vreesde voor assimilatie met de Indiërs. Er zijn toen een aantal verschepingen geweest, maar het grootste gedeelte van Indo-Europeanen kwam uiteindelijk terug. Toen na de Tweede Wereldoorlog onrust ontstond, organiseerden maatschappelijke minderheden in 1946 een minderhedenconferentie in Pangkalpinang. De Indo-Europeanen waren een vertegenwoordigde groep en opnieuw werd Nieuw-Guinea als stamland genoemd, wederom uit vrees om op een onderdeel te worden van de Indonesische bevolking. Het stamland idee herleefde en de Indo-Europese lobby bereikte zelfs de RTC gesprekken.

Nieuw-Guinea was dus een mogelijk nieuw Indo-Europees vaderland. De lobby van de Nieuw-Guinea Beweging kwam echter niet van de grond.²⁰ Maar weinig Indo-Europeanen maakten gebruik van de mogelijkheid naar Nieuw-Guinea te gaan, mede omdat Soekarno beloofd had, zowel voor als na de soevereiniteitsverklaring, welwillend te zijn tegenover de Indo-Europese bevolking. Het falen van de volksplanting viel slecht in de Nederlands Indië-politiek. Nederland had namelijk wel meegewerkt aan het mogelijk maken van de verhuizing, maar kon beloftes betreffende de verhuizing niet waar maken.²¹ Toch was de Indo-Europese volksplanting niet een belangrijke politieke kwestie. De Nederlandse politiek was zich bewust van de grote bedragen die nodig waren voor de openlegging van het land en zich bewust van het mogelijke sociale tumult bij de Papoea’s. Nederland hield zich daarom relatief afzijdig op dit punt.²² Het falen was niet een politieke misser maar zorgde wel voor verontwaardiging bij de Indonesiërs.

Een andere belangrijke reden voor de Nederlanders om Nieuw-Guinea te behouden was de behoefte een zoenoffer te krijgen voor het grote verlies van Nederlands-Indië.²³ Van Maarseveen, de toenmalige Minister van Uniezaken en Overzeese Rijksdelen, was bang dat als hij Nieuw-Guinea ‘weggaf’ er geen parlementair akkoord zou worden gegeven over de uitkomst van het RTC.²⁴ Daarnaast had Australië een belang dat Nieuw-Guinea in Nederlands in bezit zou blijven. De Sovjetunie probeerde na de oorlog het communisme verder uit te

¹⁸ C.L.M. Penders, *The West New Guinea debacle: Dutch decolonisation and Indonesia 1945-1962* (Leiden 2002) 59.

¹⁹ De Geus, *De Nieuw-Guinea kwestie*, 24.

²⁰ P.J. Drooglever, ‘Indische Nederlanders en de Ronde Tafel Conferentie’, 236.

²¹ Ibidem, 237-238.

²² De Geus, *De Nieuw-Guinea kwestie*, 32.

²³ Gase, *Misleiding of zelfbedrog*, 130.

²⁴ P.J. Drooglever, ‘Indische Nederlanders en de Ronde Tafel Conferentie’ 236.

bereiden in Azië. Korea en China waren landen waar Rusland zich veel mee bemoeide en het net onafhankelijke, antikoloniale Indonesië zou vatbaar zijn voor communistische ideeën. Als Nederland nog in bezit zou blijven van Nieuw-Guinea zou Australië er zeker van zijn dat ze een bufferstaat hadden tussen hun land en Indonesië. Nieuw-Guinea had dus ook een geopolitiek belang. Toch moest Nederland met een beter argument komen om het behoud van Nieuw-Guinea internationaal te kunnen verantwoorden.

Dit argument was de andere etniciteit van de Papoea's en hun zelfbeschikkingsrecht. Papoea's waren etnisch een verschillend volk ten opzichte van de Indonesische bevolking. Zij hadden volgens de Nederlandse politiek een beschermingspositie nodig.²⁵ De angst bestond dat wanneer Indonesië beschikking zou krijgen over Nieuw-Guinea, zij hun zelfbeschikkingsrecht zouden verliezen.²⁶ Nederlandse parlementariërs gebruikten in 1949 het argument dat Nieuw-Guinea behouden diende te blijven om de ongeciviliseerde Papoea's te beschermen tegen de Indonesiërs en die het land tegelijk te ontwikkelen tot een moderne maatschappij.

1.3 Grondstoffen en economisch potentieel

Nederland wilde Nieuw-Guinea dus behouden vanwege de plaatsing van Indo-Europeanen, om geopolitieke redenen, en als zoenoffer voor het verlies van Indië, maar vooral voor het beschermen en ontwikkelen van de etnisch verschillende Papoea's. De economie van Nieuw-Guinea was vergelijkbaar met die van de steentijd. Door de laag ontwikkelde bevolking en het onherbergzame gebied was Nieuw-Guinea niet te vergelijken met de rest van het voormalige Nederlands-Indië. Toch bleek dat Nieuw-Guinea wel beschikte over grondstoffen. Kobalt, koper, nikkel, goud en aardolie werden al gevonden in de vroege 20^e eeuw.²⁷ Olie werd het meest gevonden; gedurende het bestaan van Nederlands Nieuw-Guinea zorgde aardolie voor ruim driekwart van de exportinkomsten.²⁸

In Nederland werd in begin jaren '50 het economisch potentieel van Nieuw-Guinea gepropageerd. De ingenieur W.C. Klein, tevens adviseur van de Zuid-Pacific Commissie en de RTC, hield voordrachten in Nederland over het economisch potentieel van Nieuw-Guinea,

²⁵ Gase, *Misleiding of zelfbedrog*, 130.

²⁶ De Geus, *De Nieuw-Guinea kwestie*, 199.

²⁷ J.C.M. Bakker, *Strategie van het economische ontwikkelingswerk in het voormalige Nederlands Nieuw-Guinea* (Tilburg 1965) 152.

²⁸ Koninklijk Instituut voor de Tropen, *Landendocumentatie ten dienste van het onderwijs in de aardrijkskunde: Nederlands Nieuw-Guinea* (Amsterdam 1959) 14.

dat vooral zou komen uit grondstoffen: olie en mindere mate goud en rubber.²⁹ In *'De Gooi- en Eemlander'* van 13 december 1949 maakte gewag van de bodemschatten van Nieuw-Guinea.³⁰ Er wordt hierbij geschreven over een 'grote hoeveelheid nog niet aangeboorde grondstoffen' en het potentieel in de veeteelt. Nederland had de eerste jaren vertrouwen in het economisch potentieel van Nieuw-Guinea, hoewel dit niet een van de voornaamste argumenten was om Nieuw-Guinea te behouden.

Dit vertrouwen bleek misplaatst te zijn. Nederland moest flink investeren om economisch gewin te halen. Alles moest namelijk volledig nieuw opgezet en opgebouwd worden: bestuur, industrie en onderwijs. Nieuw-Guinea werd steeds duurder voor Nederland; in 1950 gaf Nederland 36 miljoen gulden uit, in 1961 was dit 156 miljoen gulden. Dit staat in contrast met de opbrengsten van Nieuw-Guinea: in 1950 26,6 miljoen gulden, en in 1961 64,5 miljoen gulden.³¹ Het moge duidelijk zijn dat Nieuw-Guinea niet behouden werd vanwege economische opbrengsten.

1.4 Politiek verloop: Nederlandse ontevredenheid en Soekarno

In 1956 ontstond ophef in de Tweede Kamer over het vasthouden aan Nederlands Nieuw-Guinea vanwege het slechte effect op Indonesisch-Nederlandse betrekkingen.³² De protestantse partijen ARP en CHU vroegen om een 'Roep voor Reflectie'. Beide partijen meenden dat de Nederlandse aanspraken meer gegrond waren op nationale trots dan op het civiliseren van Papoea's. Volgens deze partijen en 116 hoogleraren was de Nederlandse aanwezigheid niet meer nodig om de mensenrechten van de Papoea's te beschermen. In de internationale politiek was de Nederlandse aanwezigheid ook niet meer gewenst: de Verenigde Staten van Amerika had een antikoloniaal beleid en was tegen Nederlands bezit van Nieuw-Guinea. Tot ongenoegen van Nederland steunde Amerika Soekarno, vooral gedreven door angst voor het communisme. Volgens de protestantse partijen kwam de internationale positie van Nederland in gevaar door de Nieuw-Guinea kwestie.³³ In 1956 debatteerde de Tweede Kamer over de overgave van Nederlands Nieuw-Guinea onder heerschapp van de Verenigde Naties (VN) te plaatsen.³⁴ Dat plan werd echter afgewezen,

²⁹ 'Economische ontwikkeling van Nieuw-Guinea', *Het nieuwsblad voor Sumatra*, 19 januari 1951, 4.

³⁰ 'Op Nieuw-Guinea liggen de kansen nog open', *De Gooi- en Eemlander: nieuws- en advertentieblad*, 13 december 1949, 2.

³¹ A. Lijphart, *The trauma of decolonization: the Dutch and West New Guinea* (New Haven 1966) 41.

³² Penders, *The West New Guinea debacle*, 288.

³³ *Ibidem*, 289.

³⁴ De Geus, *De Nieuw-Guinea kwestie*, 84.

omdat de Indonesische regering te kennen had gegeven dat dit voor hen onaanvaardbaar was. In Nederland werd de Nieuw-Guinea kwestie na de 'Roep om Reflectie' onderworpen aan verschillende onderzoekscommissies. Ook ontstond er maatschappelijke kritiek op het behoud van Nieuw-Guinea. Praktisch veranderde er echter niets in het beleid omdat de liberale fracties niet meewerkten.

Vanaf 1956 liepen de spanningen tussen Nederland en Indonesië hoger op. De Nederlands-Indonesische Unie werd opgezegd waardoor de verstandhouding verslechterde.³⁵ Soekarno sprak zijn wil om Nieuw-Guinea te bezitten steeds nadrukkelijker uit. In hetzelfde jaar maakte Soekarno een reis naar Washington om daar in het Congres te spreken, mede over Nieuw-Guinea.³⁶ Soekarno gebruikte vooral historische en etnische argumenten voor de Indonesische inlijving van Nieuw-Guinea: Nieuw-Guinea zou vroeger hebben behoord tot het rijk van Madjapahit. Daarnaast was het land een onderdeel van Nederlands-Indië daarom een onderdeel van Indonesië. De gematigde vicepremier van Indonesië Hatta trad af en er ontstond nationale onrust in Indonesië. Soekarno ging door deze omstandigheden een harder politiek beleid voeren en gebruikte de kwestie Nieuw-Guinea om het Indonesisch nationalisme te versterken, tot ongenoegen van de Nederlandse regering.

In 1957 werd de kwestie meerdere malen tijdens vergaderingen van de VN besproken; alle malen zonder enige uitkomst. In Indonesië werd een Nieuw-Guinea-campagne opgezet, gefundeerd op nationalistisch en antikoloniaal sentiment. De Indonesische houding ten opzichte van Europeanen en Indo-Europeanen werd agressiever, er werd een handelsblokkade opgeworpen tegen Nederlandse bedrijven en er werden anti-Nederlandse strafmaatregelen ingesteld.³⁷ Nederlandse consulaten moesten sluiten, transportverbindingen met Nederland werden gestaakt en Nederlandse ondernemingen werden bezet door Indonesische nationale groeperingen. Deze gebeurtenissen zette een grote druk op de Nederlands-Indonesische verhouding en maakte tevens het verlangen bij de Indonesische bevolking om over Nieuw-Guinea te beschikken groter. De Nederlanders kregen hierbij nauwelijks steun van de Amerikanen vanwege de slechte verstandhouding in deze kwestie.³⁸

Onder deze omstandigheden was het slechts wachten op een Indonesische inval op Nieuw-Guinea. Daarom plaatste Nederland in overleg met de Verenigde Naties in januari

³⁵ De Geus, *De Nieuw-Guinea kwestie*, 84.

³⁶ Ibidem, 85.

³⁷ H. Meijer, 'Een hemelgergende toestand. De maatschappelijke positie van Indische Nederlanders in Indonesië 1950-1957' in: W. Willems en J. De Moor (ed.), *Het einde van Indië: Indische Nederlanders tijdens de Japanse bezetting en de dekolonisatie* (Den Haag 1995) 254.

³⁸ De Geus, *De Nieuw-Guinea kwestie*, 94.

1959 op Nieuw-Guinea militair materieel en troepen.³⁹ Er werden extra mariniers gestationeerd, inclusief een klein Papoea-leger. Aan Indonesië werd materieel geleverd door de Sovjetunie. Nederland kon door deze Sovjetleveringen weer rekenen op Amerikaanse steun bij een Indonesische invasie.⁴⁰ De internationale spanningen liepen op en er dreigde een groot internationaal conflict te ontstaan. Vietnam was namelijk al geëscaleerd tot een oorlog en de internationale gemeenschap wenste niet nog een conflict in het Verre Oosten.

Op 15 januari 1962 vond het Vlakke Hoek incident plaats: Indonesische torpedojagers bemand met 100 infiltranten penetreerden de wateren van Nieuw-Guinea. Een Indonesisch schip werd hierbij tot zinken gebracht waarop de overige Indonesische schepen zich terugtrokken.⁴¹ Het Vlakke Hoek incident werd vervolgd door infiltraties van Indonesische parachutisten die met propaganda anti-Nederlands sentiment bij de Papoea's wilde bijbrengen. De oorlogsdreiging nam toe. Amerika oefende druk uit op beide partijen om te onderhandelen met als gevolg dat Nederland en Indonesië besloten te gaan praten. De Nederlandse politiek zag in dat Nieuw-Guinea onhoudbaar was geworden in het licht van de mondiale dekolonisatie waardoor op 15 augustus 1962 een akkoord werd bereikt over de overgave van Nieuw-Guinea van Nederland aan de United Nations Temporary Executive Authority (UNTEA). De intentie was om in een geleidelijke overgang Nieuw-Guinea aan Indonesië over te dragen. In de praktijk bleek dat Indonesië Nieuw-Guinea een jaar later al volledig in bezit had. Sindsdien valt Nieuw-Guinea onder de provincienaam Irian Jaya bij de Republiek Indonesië.

1.5 Behoud van Nieuw-Guinea: een krampachtige reactie op het verlies van Nederlands-Indië

In 1963 kwam het bestuur van Nieuw-Guinea in handen van Indonesië, en kwam er een definitief einde aan het voormalige Nederlands-Indië. Het behoud van Nieuw-Guinea was voor Nederland een laatste krampachtige actie geweest om het verlies van Nederlands-Indië te kunnen verwerken. Nieuw-Guinea was, in een tijd van mondiale dekolonisatie, een doorn in het oog van de internationale politiek, en beschadigde het internationaal prestige van Nederland. Het kostte de Nederlandse overheid veel geld en het falen van de Indo-Europese volksplanting zorgde bovendien voor gezichtsverlies in het moederland. In deze context kan

³⁹ De Geus, *De Nieuw-Guinea kwestie*, 108.

⁴⁰ Ibidem, 134.

⁴¹ Penders, *The West New Guinea debacle*, 344-346.

gesteld worden dat Nieuw-Guinea van geen enkele waarde is geweest voor Nederlandse economie en haar mondiale politieke positie.

Het meest opgevoerde argument om Nieuw-Guinea te behouden was de ontwikkeling en zelfbeschikking van de Papoea bevolking. Nederland had modernisering doorgevoerd en hield zich bezig met het opleiden van Papoea's. Zoals blijkt uit het beleid van Van Eechoud waren de Nederlanders er in het begin op gericht om Nieuw-Guinea te ontwikkelen met behulp van de autochtone bevolking. In die zin was het Nederlandse beleid gericht op ontwikkeling en beschaving. Het is hierbij ten eerste de vraag in hoeverre dit succesvol was. De Papoea's bleken erg moeilijk op te leiden; veel moeilijker dan Indonesiërs, maar Papoea-arbeiders waren wel broodnodig voor het creëren van een arbeidersklasse die de ontwikkeling in gang zou moeten zetten. In hoeverre de Nederlandse ambitie verwezenlijkt werd, onderzoeken we in de volgende hoofdstukken.

2. Arbeid en Olie in Nieuw-Guinea

2.1 Arbeiders in Nieuw-Guinea

Nederland trachtte haar aanwezigheid te rechtvaardigen door de Papoea's sociaaleconomisch te ontwikkelen en hen zelfbeschikkingsrecht te geven. Het eerste bleek een zware taak te zijn. Zoals hiervoor al opgemerkt waren Papoea's niet ver ontwikkeld. Economisch leefden de Papoea's nog in de steentijd en toen Nederland het land probeerde te ontwikkelen bleek dat er werkkrachten uit Indonesië nodig waren om de infrastructuur aan te leggen en om de Papoea's daarin op te leiden.

De inzet en werving van buitenlandse werkkrachten werd georganiseerd door de Dienst Economische en Technische Aangelegenheden (DETA). Ongeveer duizend contractanten van Indo-Europese afkomst verrichtten via de DETA opbouwwerkzaamheden.⁴² Vanuit Hollandia voerden zij werkzaamheden uit zoals het aanleggen van wegen en het opbouwen van scholen, ziekenhuizen en woonwijken. De DETA-jongens, zoals werklieden van deze nieuwe groep werd genoemd, bestonden uit laag geschoolde Indo-Europeanen die na de onafhankelijkheid van Indonesië aansloten bij de DETA vanwege de gepropageerde sociaal-maatschappelijke en economische voordelen. De DETA-jongens werden dus gebruikt door het lokaal gebrek aan kundig personeel. Ze woonden jarenlang in tenten en kregen weinig salaris en voeding, terwijl zij de enige krachten waren voor de broodnodige infrastructuur.

De DETA-jongens zorgden voor de opbouw van infrastructuur, maar waren een tijdelijke oplossing tot er Papoea's opgeleid waren. Gouverneur Van Eechoud probeerde in de periode 1946 tot 1950 een sociaaleconomische basis op te zetten voor de Papoeabevolking door de Indonesische bevolkingslaag te verkleinen. Toen in 1950 Van Eechoud werd opgevolgd door Van Waardenburg, een oud bestuurder uit Nederlands-Indië, werd de focus op het behoud van de standenmaatschappij gelegd om de inheemse bevolking als een vaste maatschappelijke onderlaag intact te laten.⁴³ Van Waardenburg was een bestuurder van de oude stempel waarbij de nadruk lag op het voorkomen van nationalistisch radicalisme; iets waarvan overigens geen sprake was bij de toenmalige bevolking van Nieuw-Guinea. Papoea's

⁴² J. van den Berg, 'De Deta-Jongens op Nederlands Nieuw-Guinea' in: W. Willems en J. De Moor (ed.), *Het einde van Indië: Indische Nederlanders tijdens de Japanse bezetting en de dekolonisatie* (Den Haag 1995) 256.

⁴³ Penders, *The West New Guinea debacle*, 386.

kregen dus wel scholing, maar het Nederlandse beleid was vanaf 1950 toch meer gericht op het behouden van de bestaande maatschappelijke structuur.

Van Waardenburg was tot 1953 gouverneur. Daarna werd het gouverneurschap overgenomen door J. van Baal. Deze hekelde het Nederlands bestuursbeleid: hij vond dat het beleid doelloos was.⁴⁴ Er was volgens hem geen duidelijk plan in wat men wilde met Nieuw-Guinea; wat er volgens hem wél was in Nederlands-Indië. Direct na zijn aantreden stelde hij een werkplan op om het land zo snel mogelijk op te bouwen.⁴⁵ Binnen dit werkplan moesten zoveel mogelijk Papoea arbeiders deelnemen. Het werkplan zorgde voor onderwijs op het platteland en hij bevorderde de komst van Nederlandse bedrijven. Dat laatste kwam niet goed van de grond omdat Nieuw-Guinea een ongunstig investeringsklimaat had. Van Baal bleef tot 1958 Gouverneur. Volgens Cannegieter, die in 1959 een proefschrift schreef over de economische mogelijkheden in Nieuw-Guinea, was er een gebrek aan goede werkkrachten.⁴⁶ Het aantal Papoea's was volgens hem voldoende, maar de efficiëntie van de Papoea's was bijzonder laag door hun gebrekkige ontwikkeling. Volgens J. van Baal was werkdiscipline vreemd voor de Papoea's, met als oorzaak de dubbele koloniale maatschappij: Europeanen als kolonist enerzijds en Indonesiërs als tussenlaag anderzijds.⁴⁷ Net als Van Eechoud dacht Van Baal dat de Indonesische tussenlaag een probleem was voor de ontwikkeling van Papoea's. Cannegieter stelt dat het gebrek aan kundige Papoea-arbeiders niet tot al te grote problemen zal leiden: Nederland zal de Papoea's moeten blijven scholen, dan zullen zij vanzelf bruikbare werkkrachten worden. Hij merkt ook op dat Nieuw-Guinea een laag economisch potentieel heeft en vraagt zich af of het voldoende werkaanbod zal hebben voor een grote opgeleide beroepsbevolking.⁴⁸

De groep Indonesiërs en Chinezen voelden zich superieur aan de Papoea's. Zij bekleedden doorgaans hogere functies; meestal in de handel en de agrarische sector maar ook in het klein ambacht. De verstandhouding tussen de groep Aziaten en Papoea's was niet goed. Het grote verschil in religie en gewoonten zorgde voor een gespannen relatie tussen de twee bevolkingsgroepen.⁴⁹ De groep Indo-Europeanen bekleedden de maatschappelijke tussenfuncties; te denken valt dan aan de lagere ambtenarij en handel. Deze groep was klein maar leverde, zoals bij de DETA, vaak wel het eerste noodzakelijke opbouwwerk.

⁴⁴ J. van Baal, *Ontglijpt Verleden Deel 2* (Franeker 1989) 275.

⁴⁵ *Ibidem*, 428.

⁴⁶ Cannegieter, *Een onderzoek naar de economische toekomst-mogelijkheden*, 42-43.

⁴⁷ *Ibidem*, 43.

⁴⁸ *Ibidem*, 44.

⁴⁹ *Ibidem*, 49.

2.2 Olie en de Nederlands Nieuw-Guinea Petroleum Maatschappij

Het grootste exportproduct van Nederlands Nieuw-Guinea was ruwe olie. In 1935 werd de Nederlands Nieuw-Guinea Petroleum Maatschappij (NNGPM) opgericht. Het bedrijf was een combinatie van Amerikaanse en Nederlandse aandeelhouders; Koninklijke Shell en Standard Vacuum Oil Company bezaten ieder 40% van de aandelen en Far Pacific Investments de overige 20%.⁵⁰ Ondanks dat 60% van het bedrijf in handen was van Amerikaanse aandeelhouders, was het bestuur gevestigd in Den Haag met het hoofdkantoor in Sorong. De meeste olie werd gewonnen in de Vogelkop, het schiereiland in het noordwesten van Nieuw-Guinea bij Klamono, Magoi en Wasian. Na een productiestop door de Tweede Wereldoorlog werden de werkzaamheden in 1948 eerst Klamono opgepakt en in 1954 in de twee andere gebieden.

Op mondiale schaal stelde de totale productie van de NNGPM weinig voor. Zelfs in Nederland zelf werd meer olie opgepompt dan op Nieuw-Guinea. In 1948 produceerde de NNGPM 20 duizend metrische ton olie en in 1954, het hoogtepunt, produceerde het 554 duizend metrische ton.⁵¹ Ter vergelijking: in Nederland werd in 1948 469 duizend ton geëxploiteerd en in 1954 939 duizend ton. In Indonesië ging het om 4.326 en 10.775 duizend metrische ton. Desondanks bleef de NNGPM veel investeren in bodemonderzoeken in de hoop grotere olievelden te vinden. De olieproductie in Nieuw-Guinea was dus kleinschalig te noemen.

In totaal werd er in 1957 voor 29,2 miljoen gulden geëxporteerd, waarvan 20,8 miljoen gulden uit olie.⁵² Olie was dus belangrijk voor de handel in Nieuw-Guinea en dat maakte de NNGPM na de Nederlandse overheid de grootste werkgever. In haar topjaar 1953 telde de NNGPM in totaal 5.682 arbeiders.⁵³ Het centrum van de NNGPM was Sorong, gelegen in het noordwesten van de Vogelkop waar in 1953 2.491 arbeiders woonden. De NNGPM had, zeker in Sorong, een moderniserende rol en leverde een bijdrage aan voorzieningen, zoals onderdak, opleidingen en medische hulpverlening voor de arbeiders. Daarnaast legde de NNGPM wegen aan tussen de olievelden en steden.⁵⁴ Ook werden

⁵⁰ Lijphart, *The trauma of decolonization*, 48-49.

⁵¹ Ibidem, 49.

⁵² Ibidem, 44.

⁵³ Universiteitsbibliotheek De Uithof Bijzondere Collecties, Schoorl, J.W., Rapport betreffende de toestanden en verhoudingen in de nederzettingen van autochtone werklieden in dienst van de N.V. Nederlandsch Nieuw-Guinea Petroleum Maatschappij, 1954, 5.

⁵⁴ 'Sorong-Olie dreigt aan lager wal te raken', *De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad*, 10 oktober 1958, 6.

helikopters in gebruik genomen om personeel en materieel te transporteren.⁵⁵ Naast het winnen van olie, zorgde de NNGPM de maatschappelijke ontwikkeling in de van de Vogelkop.

2.3 Stagnerende olievondsten en krimp NNGPM

De NNGPM was belangrijk voor de totale export en de werkgelegenheid. Tot 1954 nam de productie toe, maar daarna werd het alleen maar minder. De Mogoi- en Wasianvelden zouden volgens berekeningen in 1961 leeg zijn en het Klamonoveld zou het waarschijnlijk uithouden tot 1967.⁵⁶ De NNGPM gaf veel geld uit aan het exploreren van nieuwe gebieden, maar dit wierp geen vruchten af. De winst in 1955 was 11,4 miljoen gulden, in 1956 5,2 miljoen, 1957 7,7 miljoen en in 1958 1,1 miljoen gulden.

Op 3 juli 1959 stuurde de directie van de NNGPM een brief aan de Minister van Zaken Overzee H.A. Korthals.⁵⁷ Hierin werd vermeld dat enkel het Klamonoveld nog rendabel was en dat men graag onderzoek wilde doen in overige gebieden onder goedkeuring van het gouvernement. Daarnaast wilde de directie een groot deel van hun bezit laten overnemen door het gouvernement, die het zou kunnen verkopen aan andere oliemaatschappijen. Daarnaast had de NNGPM in 1953 een vast bedrag aan belasting afgesproken, maar door de teruglopende inkomens vroeg de directie om dit bedrag te verlagen. Het moge duidelijk zijn dat de NNGPM in een slechte staat verkeerde en uit wanhoop een verzoek deed om in nieuwe gebieden in de West-Vogelkop en Salawati nog op zoek te gaan naar olie.

Minister Korthals stuurde dit verzoek door naar de Ministerraad en stelde hierbij dat het overnemen van het olie-ontginningsgebied door het gouvernement zeer nadelige consequenties zou hebben voor de lokale economie.⁵⁸ Hij betoogde echter dat het verzoek van de NNGPM gegrond was en er daarom de overheid op een andere manier tegemoet moest komen aan het oliebedrijf. Hij stelde voor om financiële steun te verstrekken: omdat de NNGPM actief bijdroeg aan het opbouwen van infrastructuur zoals ziekenhuizen, elektriciteit

⁵⁵ 'Balus Bone Nating overwint het oerwoud', *Friese koerier: onafhankelijk dagblad voor Friesland en aangrenzende gebieden*, 23 mei 1959, 7.

⁵⁶ Lijphart, *The trauma of decolonization*, 50.

⁵⁷ Huygens Instituut Nederlandse Geschiedenis, 'Nederlands-Indonesische Betrekkingen 1945-1969', http://resources.huygens.knaw.nl/watermarker/pdf/nib/pdf_afbeeldingen/7000/7134.pdf, Brief van directie NNGPM aan Minister Korthals, Den Haag, 3 juli 1959, 5.

⁵⁸ Huygens Instituut Nederlandse Geschiedenis, 'Nederlands-Indonesische Betrekkingen 1945-1969', http://resources.huygens.knaw.nl/watermarker/pdf/nib/pdf_afbeeldingen/7000/7134.pdf, Brief Minister Korthals aan de Minister-President, Den Haag, 29 juli 1959.

en een wegennetwerk, diende de vraag tot lastenverlichting gehonoreerd te worden. Deze voorzieningen werden immers normaal gesproken door de overheid verstrekt. Korthals stelde daarom voor de kosten van deze voorzieningen over te nemen zodat de oliemaatschappij meer geld kon investeren in het exploreren van delfstoffen. Met deze tegemoetkomingen hoopte Korthals de NNGPM een doorstart te kunnen geven.

De maatschappelijke waarde van de NNGPM op Nieuw-Guinea was zo groot dat het mogelijk aanstaande faillissement meespeelde bij de besluitvorming in de hoogste bestuurslaag van de Nederlandse overheid. Het aanbod van het kabinet bracht echter geen soelaas. De maatschappij raakte in verval, want nieuwe oliebronnen werden niet gevonden. Aan het eind van 1961 was de NNGPM met 190 werknemers nog maar een fractie van wat het ooit geweest was.⁵⁹

⁵⁹ Lijphart, *The trauma of decolonization*, 50.

3. Arbeiders van de NNGPM te Sorong

Tot 1954 kende de Nederlandse Nieuw-Guinea Petroleum Maatschappij een productiegroei en sindsdien een productiekrimp tot 1961. Deze groei en krimp had grote invloed op het economisch centrum van de NNGPM: Sorong. Sorong bestond uit twee delen; het eiland Sorong Doom en Sorong Vasteland. Het dorp gaf huisvesting aan NNGPM werknemers uit Europa, Indonesië, China en autochtonen. Zoals hiervoor vermeld, voerde de grote groep Indonesiërs werkzaamheden uit waartoe de Papoea's zelf nog niet in staat waren.⁶⁰ De NNGPM was de grootste werkgever in Sorong en zorgde daarnaast voor gezondheidszorg, onderwijs en onderdak voor zijn werknemers; Sorong kan dus beschouwd worden als een stad waarvan de ontwikkeling evident afhankelijk was van de vondst van olie.

In dit hoofdstuk onderzoeken we de vraag wat er met de Indonesische en Papoea arbeiders gebeurde tijdens de groei en krimp van Sorong. Deze vraag is tweeledig. Allereerst onderzoeken we hoe de werving van Papoea's ging en waarom de Indonesiërs toch aanwezig bleven in de stad? Net als het Nederlands gouvernement leidde de NNGPM immers Papoea arbeiders op om de Indonesische werknemers te vervangen. Ten tweede onderzoeken we hoe de omgang was tussen deze twee lagen. Zoals Van Eechoud stelde in 1946, hield de Indonesische bevolking in Nieuw-Guinea de ontwikkeling van Papoea's tegen, en had dat uiteraard een effect op de relatie tussen deze twee groepen.

3.1 *Ontstaan van Sorong als oliestad en de populatie*

Babo, ten zuiden van de Vogelkop, was voor de oorlog het centrum van de NNGPM maar door bombardementen in de Tweede Wereldoorlog was het oliebedrijf 1946 verplaatst naar Sorong.⁶¹ Voor de Tweede Wereldoorlog kende de NNGPM al een groot aantal werknemers; in 1938 werkten in Babo ongeveer 5000 'koelies' (toen nog afkomstig uit Indonesië, later werd dit de naam voor Papoea's) bij de NNGPM.⁶² Voorheen bestond de stad uit een aantal dun bevolkte kampongs, maar toen de NNGPM zich hier vestigde werden de kampongs vervangen door bedrijfsnederzettingen.⁶³

⁶⁰ Nationaal Archief, archief 2.10.39 index 460, Winia, W.G.F., Memorie van Overgave van de Onderafdeling Sorong-Makbon, 1955, 12.

⁶¹ W.A. Visser en J.J. Hermans, 'Geological results of the exploration for oil in Netherlands New Guinea carried out by the Nederlandsche Nieuw Guinea Petroleum Maatschappij 1935-1960 (Den Haag 1962), 30.

⁶² 'De Olie van Nieuw-Guinea', *Bataviaasch nieuwsblad*, 16 juli 1938, 2.

⁶³ Nationaal Archief, archief 2.10.39 index 459, Jonasse, C.K., Memorie van overgave van de onderafdeling Sorong, 1954, 5.

Sorong lag strategisch, vlak bij internationale handelsroutes waardoor het gemakkelijk te bereiken was per schip en vlakbij Indonesië, wat een praktisch voordeel was voor de plaatsing van militairen. Anderzijds was Sorong hiermee kwetsbaar voor Indonesische infiltraties; het was dus ook een kwetsbare stad.

Tabel 1.

	Bevolking totaal (1954) ⁶⁴	Waarvan werkzaam bij NNGPM (1953) ⁶⁵	Percentage werkzaam bij NNGPM	Verhouding procentueel bevolking Sorong	Verhouding procentueel bij NNGPM
Papoea's	4507	990	22,0	43,9	39,7
Indonesiërs	3726	1215	32,6	36,3	48,8
Overige	2024	286	14,1	19,7	11,5
Totaal	10257	2491	24,3	100,0	100,0

Sorong was de hoofdstad van het district onderafdeling Sorong-Makbon. Sorong (Doom en Vasteland samen) telde in 1954 de helft van het totaal aantal inwoners van de onderafdeling Sorong-Makbon. Zoals in tabel 1 te zien is telde Sorong toen 10.275 inwoners waarvan 4.507 Papoea's, 3.726 Indonesiërs en 2.024 overige nationaliteiten. In deze telling is geen onderscheid gemaakt in sekse. De groep overige nationaliteiten bestond uit Europeanen en andere Aziaten, voornamelijk Chinezen die werkten in de handel. Alle Europeanen, Indonesiërs en overige Aziaten woonden hierbij in Doom en Vasteland en ongeveer 15% van de Papoea's woonde in de omliggende kampongs. Het percentage van het aantal NNGPM-werknemers in 1954 is onbekend, maar een onderzoek van J.W. Schoorl naar de situatie van autochtone medewerkers bij de NNGPM, stelt dat de NNGPM te Sorong in 1953 zodanig 990 Papoea's, 1.215 Indonesiërs, 129 Indo-Europeanen en 151 Chinezen werkzaam waren. Indonesiërs waren dus van groot belang voor de NNGPM: in 1953 was bijna de helft van de werknemers van Indonesische afkomst. Er werkten dus, in relatie tot de totale bevolking van Sorong, meer Indonesiërs bij de NNGPM dan Papoea's. Het percentage van Papoea's in de totale bevolking was hoger dan het aantal Indonesiërs, maar bij de NNGPM was dit andersom. De Indonesiërs speelden dus een grote rol bij de NNGPM.

⁶⁴ Nationaal Archief, Winia, Memorie van Overgave, bijlage III.

⁶⁵ Uithof Bijzondere Collecties, Schoorl, Rapport betreffende de toestanden, 5.

Tabel 2a.⁶⁶

	Bevolking totaal (1957)	Waarvan werkzaam bij NNGPM (1957)	Percentage werkzaam bij NNGPM	Verhouding procentueel bevolking Sorong	Verhouding procentueel bij NNGPM
Papoea's	4364	2631	60,3	43,6	35,0
Indonesiërs	3846	3394	88,2	38,4	45,1
Overige	1805	1496	82,9	18,0	19,9
Totaal	10015	7521	75,1	100,0	100,0

Tabel 2b.⁶⁷

	Bevolking totaal (1959)	Waarvan werkzaam bij NNGPM (1959)	Percentage werkzaam bij NNGPM	Verhouding procentueel bevolking Sorong	Verhouding procentueel bij NNGPM
Papoea's	3716	2217	59,7	41,0	35,7
Indonesiërs	3644	2935	80,5	40,2	47,3
Overige	1711	1057	61,8	18,9	17,0
Totaal	9071	6209	68,4	100,0	100,0

In de Memorie van Overgave van W.J.H. van Kouwenhoven worden de bevolkingscijfers van Sorong opgesplitst tussen NNGPM werknemers en overige (dus niet werkend voor de NNGPM) in 1957 en in 1959. In Tabel 2a en 2b is zichtbaar dat het aantal NNGPM-werknemers aanzienlijk veel hoger is dan in 1953; er is sprake van een verdrievoudiging. Vermoedelijk hebben Van Kouwenhoven en Schoorl in tabel 2 gezinsleden meegeteld. In beide bronnen is echter geen verklaring toegevoegd over de manier van tellen zodat er geen harde conclusie kan worden getrokken over de verschillen tussen 1953 en 1957. Wel is te zien dat de totale bevolking van 1954 tot 1959 is gekrompen. Alleen al tussen 1957 en 1959 kromp het aantal NNGPM medewerkers met 17,4%.⁶⁸ Hiermee wordt niet alleen de eerste terugval de NNGPM zichtbaar, maar ook die van Sorong.

De verhouding tussen de etnische bevolkingslagen zijn wel zichtbaar in de tabellen. Te zien is dat het percentage Indonesiërs en Papoea's bij de NNGPM gedurende de jaren '50 nagenoeg gelijk bleef. Er was dus geen duidelijke verandering in etnisch personeelsbeleid.

⁶⁶ Nationaal Archief, archief 2.10.39 index 461, Kouwenhoven, W.J.H. van, Memorie van Overgave: aanvullende memorie van overgave van de hoofdambtenaar B.B. onderafdeling Sorong, 1960, 7.

⁶⁷ Ibidem, 7.

⁶⁸ Ibidem, 9.

3.2 Vertrekkende Indonesiërs, de opleiding van Papoea's en sociale verhoudingen

De Indonesische arbeiders waren overgebleven personeelsleden die voor de Tweede Wereldoorlog naar Nieuw-Guinea gingen om te werken voor de NNGPM. Deze overgebleven Indonesiërs vormden dus een groot aantal maar kende door de moeilijke relatie tussen Indonesië en Nederland een jaarlijkse afvloeiing. Dit wordt duidelijk in tabel 2a en 2b, maar komt in de Memorie van Overgave van C.K. Jonasse in 1953 ook naar voren. Jonasse meldde dat arbeiders die vertrokken met verlof niet meer terugkwamen; van de 846 met verlofgaande arbeiders keerden er maar 240 terug.⁶⁹ Ook de directeur van de NNGPM, R.H. van Nierop, stelde in 1955: 'ze gaan met verlof en komen meestal niet meer terug'.⁷⁰

De langzame terugvloeiing van Indonesiërs naar Indonesië noodzaakte de NNGPM om Papoea's op te leiden. Directeur Van Nierop:

'Wij moesten een man uit het Stenen Tijdperk vangen en proberen daar een industriearbeider van te maken. Wij hebben stoomcursussen georganiseerd om de Papoea's in twee jaar een soort Maleis bij te brengen. De vakschool, die we thans hebben, voorzag een dringende behoefte, maar in andere landen zou een oliemaatschappij een dergelijke school niet behoeven op te richten. Automonteurs, bankwerkers, elektriciens, lassers en noem het maar op, die moeten wij allemaal zelf opleiden. Twee jaar zitten de Papoea's op onze vakschool, daarna lopen zij twee jaar als leerling mee in ons bedrijf en pas dan kunnen wij eraan denken hen te specialiseren voor het boorbedrijf.'⁷¹

Het opleiden van een Papoea medewerker kostte dus veel geld en tijd: twee jaar taal cursus, twee jaar vakschool, twee jaar praktische opleiding en dan pas specialisatie. Het was dus voor de NNGPM gewenst om de Indonesische arbeiders vast te houden omdat deze wel over een vooropleiding beschikten en veel sneller werkzaam konden zijn binnen een specialisatie. Niettemin had de NNGPM een grote moderniserende impact op de lokale Papoea bevolking.

De opgeleide Papoea's in Sorong waren afkomstig uit diverse stammen in de Vogelkop.⁷² Volgens resident van de onderafdeling Sorong C.K. Jonasse zorgde de groei van Sorong in 1953 voor urbanisatie voor de omwonende stammen die met economische

⁶⁹ Nationaal Archief, Jonasse, Memorie van Overgave, 5.

⁷⁰ 'Op gevleugelde voeten door Nieuw-Guinea', *De Telegraaf*, 16 april 1955, 2.

⁷¹ 'NNGPM domineert het economisch beeld: Nieuw-Guinea biedt een arme bodem en gering arbeidspotentieel', *De Tijd*, 21 mei 1955, 2.

⁷² Nationaal Archief, Winia, Memorie van Overgave, 8-9.

motieven richting stad kwamen. In Sorong zochten de leden van de afzonderlijke Papoea stammen elkaar op, wat door de NNGPM bevorderd werd om sociale onrust te voorkomen. Stamoorlogen kwamen amper voor in Sorong en Sorong-Makbon; de autochtone bevolking was vreedzaam.

Tussen Papoea's waren weliswaar geen spanningen, maar die waren er wel tussen soorten werknemers bij de NNGPM. Op 30 oktober 1950 stuurde de Minister van Unie en Overzeese Zaken M. Sassen persoonlijk een telegram aan de gouverneur van Nederlands Nieuw-Guinea.⁷³ De minister vroeg opheldering over op militaire inlichtingen gebaseerde informatie over de merkwaardige sociale verhoudingen tussen arbeiders bij de NNGPM. Er zou een onderscheid gemaakt worden tussen Hoger en Lager Europees Personeel (HEP en LEP) en Hoger en Lager Indisch Personeel (HIP en LIP). Sassen hekelde hierbij het raciale onderscheid dat werd gemaakt en vroeg om meer duidelijkheid. De gouverneur S.L.J. van Waardenburg antwoordde dat er inderdaad een verschil werd gemaakt in het personeelsbestand, maar dat de basis niet etniciteit was maar het soort contractant.⁷⁴ De resident van West Nieuw-Guinea L.L.A. Maurenbrecher vulde aan dat het personeel bestond uit ongeschoolde dagloners, geschoolde maandloners en employés die, bevestigde de resident, inderdaad uit verschillende sociale lagen kwamen.⁷⁵ Binnen Sorong bestonden verschillende sociëteiten voor ieder type personeel: andere typen waren niet gewenst. Bovendien werd van de mensen die veranderden van contracttype verwacht in de oorspronkelijke sociëteit te vertoeven. Dit systeem werd volgens Maurenbrecher op alle grotere maatschappijen toegepast in Nieuw-Guinea en benadrukte dat de NNGPM niet een uitzondering hierop was. Maurenbrecher brengt ook een klacht uit over de houding van de kleine groep Indo-Europeanen. Volgens hem stelden zij zich bijzonder recalcitrant op en hij hekelde hun houding. Als allerlaatst ging de resident in op de politieke verlangens van het gouvernement om over te gaan op een Papoea-werknemersbestand; hij stelde dat de NNGPM erg afhankelijk is van de Indonesische medewerkers en wilde een middenweg vinden. Dat deze middenweg neerkwam op het in stand houden van het bestaande werknemersbestand is te zien in Tabel 1 en 2.

⁷³ Nationaal Archief, archief 2.10.54 index 9611, Brief van Minister van Unie en Overzeese Zaken M. Sassen aan Gouverneur Nederlands Nieuw-Guinea, 30 oktober 1950.

⁷⁴ Nationaal Archief, archief 2.10.54 index 9611, Brief van Gouverneur Nederlands Nieuw-Guinea S.L.J. van Waardenburg aan Minister M. Sassen, 28 december 1950.

⁷⁵ Nationaal Archief, archief 2.10.54 index 9611, Brief van Resident West Nieuw-Guinea L.L.A. Maurenbrecher aan Minister M. Sassen, 21 april 1951.

Hoewel de beweringen over raciale ongelijkheid werden tegengesproken, maakt de uitleg van resident Maurenbrecher wel duidelijk dat er spanningen waren tussen verschillende groepen NNGPM medewerkers. Het is opvallend dat de resident aan de minister meldde dat de NNGPM niet kon voldoen aan de civilisatie van de Papoea's. Inmiddels had de conservatieve koloniaal Van Waardenburg het gouverneurschap overgenomen van de ontwikkelingsgezinde Van Eechoud. Van Waardenburgs beleid was gefocust op het vermijden van nationalistische radicalen en het behouden van de koloniale onderlaag.⁷⁶ De NNGPM voelde zich in haar personeelsbeleid gesterkt door de politieke overtuiging van Van Waardenburg. Bij de NNGPM bleven derhalve de Indonesiërs als tussenlaag bestaan; niet alleen omdat zij betere werkrachten waren, maar ook omdat dit aansloot bij het nieuwe politieke beleid van Van Waardenburg.

Dit sociale beleid van de NNGPM en de Indonesische tussenlaag zorgde voor irritatie bij de Papoeamedewerkers. J.W. Schoorl voerde in 1953 een onderzoek uit naar de situatie van autochtone werknemers bij de NNGPM waarin hij stelde dat Papoea's zich achtergesteld voelden door Indonesiërs.⁷⁷ Werkzaamheden die door opgeleide Papoea's uitgevoerd konden worden werden door Indonesiërs aan elkaar doorgespeeld, waardoor de Papoea's niet in belangrijkere posities konden komen. Papoea's voelden zich dus belemmerd in hun maatschappelijke ontwikkeling.

De Papoea kreeg een andere rol toebedeeld dan de Indonesiër. Papoea's konden geen hogere functies krijgen binnen het bedrijf; ze waren gedoemd om onder aan de ladder van de NNGPM te blijven staan. Dit kwam echter niet voort uit de noodzaak om Indonesische werknemers voor de NNGPM te behouden, maar ook omdat deze sociale stratificatie beter aansloot bij het beleid van de Gouverneur Van Waardenburg.

⁷⁶ Penders, *The West New Guinea debacle*, 386.

⁷⁷ Uithof Bijzondere Collecties, Schoorl, Rapport betreffende de toestanden, 71.

4. Het verval van Sorong en de repatriëring van NNGPM medewerkers

Vanaf 1954 daalde de totale olieproductie, maar daar had Sorong niet direct last van: de Mogioi- en Wasianvelden raakten leeg maar het Klamonoveld vlakbij Sorong bleef nog olie produceren. In 1959 echter vond de eerste grote ontslagronde plaats als gevolg van de teruglopende productie van het Klamonoveld. Zoals eerder vermeld hielp de Nederlandse overheid de NNGPM met het overkopen van de voorzieningen zoals scholen, ziekenhuizen en brandweerkazernes. Zo kwam ze de NNGPM financieel tegemoet om het zoeken van nieuwe olievelden mogelijk te maken.⁷⁸ Het mocht niet baten; in de periode van 1959 tot 1962 werden alle arbeiders ontslagen.⁷⁹ Hoe ging de NNGPM om met het ontslag van Indonesische medewerkers en wat deden ze met de overgebleven Papoea's? Nieuw-Guinea werd in die periode binnengevallen door Indonesische infiltranten en niet ver van Sorong vond het 'Vlakke Hoek Incident' plaats. De achteruitgang van de NNGPM creëerde sociale onrust bij Papoea's. Het Nederlandse bestuur nam echter een laconieke houding aan.

4.1 Repatriëring van Indonesische medewerkers

De eerste 35 Indonesische NNGPM-medewerkers werden op 24 mei 1959 teruggestuurd op het Panamese schip 'Papagaio'.⁸⁰ De Indonesische overheid keurde deze repatriëring af, waardoor de volgende afvloeiing pas plaatsvond in augustus 1961 met het Panamese schip 'Robino'. Dit schip heeft 700 ex-NNGPM medewerkers naar Indonesië gebracht.⁸¹ Op 28 oktober 1961 transporteerde het Deense schip 'Heinrich Jessen' de laatste 1.050 Indonesiërs uit Sorong.

Deze repatriëring verliep niet geheel zonder politieke ophef. Aan de hand van een artikel in de *Nieuw Guinea Koerier* op 28 mei 1959 over de repatriëring, vroeg Kamerlid Van Maal opheldering bij de minister Korthals van Overzeese zaken.⁸² Van Maal vroeg zich af waarom de Indonesische medewerkers niet gewoon per normale dienst vervoerd kon worden en waarom het noodlijdende NNGPM deze reis financierde. Minister Korthals antwoordde

⁷⁸ Huygens Instituut Nederlandse Geschiedenis, Nederlands-Indonesische Betrekkingen 1945-1969', http://resources.huygens.knaw.nl/watermarker/pdf/nib/pdf_afbeeldingen/7000/7134.pdf, Brief Minister Korthals aan de Minister-President, Den Haag, 29 juli 1959.

⁷⁹ J.C.M. Bakker, *Strategie van het economische ontwikkelingswerk in het voormalige Nederlands Nieuw-Guinea* (Tilburg 1965) 41-42.

⁸⁰ 'Indonesische repatriërende uit Nieuw-Guinea', *Leeuwarder Courant*, 3 juni 1959, 13.

⁸¹ 'Circa 700 Indonesiërs uit Sorong naar Indonesië vertrokken, Indonesische autoriteiten verleenden toestemming tot repatriëring', *Nieuw Guinea Koerier*, 3 augustus 1961, 3.

⁸² Nationaal Archief, archief 2.10.54 index 7886, Brief Minister Korthals aan de ministerraad, 18 juni 1959.

hierop dat door het wegvallen van de Koninklijke Pakketvaart Maatschappij normaal transport niet meer mogelijk was en de werknemers contractueel recht hadden op terugzending bij faillissement.⁸³ De NNGPM-administrateur stuurde op aanvraag van de minister een verklaring met de aantallen afgevoerde Indonesiërs en het bedrag toegevoegde loon; daarmee was de zaak in de Tweede Kamer afgedaan. In lagere politieke kringen werd ook getwijfeld aan de ethische juistheid van de repatriëring. De resident van West Nieuw-Guinea J. van Bodegom meldde in 1961 in een maandelijks politiek verslag dat Ambonese ex-NNGPM medewerkers bij terugkomst in het onafhankelijke Ambon gevangen werden genomen, ontdaan werden van hun bezittingen en vervolgens moeilijkheden hadden om werk te vinden.⁸⁴ Als toevoeging gaf de resident aan dat hij uit inlichtingen had vernomen dat Ambonezen, waar een groot deel van de ex-medewerkers toebehoorden, beter naar een ander deel van Indonesië konden gaan. De misstanden in Ambon zorgden voor onrust bij de achtergebleven ex-werknemers: Van Bodegom schreef in het verslag van een maand later over de onrust bij Indonesiërs.⁸⁵ Deze inlichtingen heeft het gouvernement noch de NNGPM ervan kunnen weerhouden om alsnog de laatste boot ex-werknemers te laten vertrekken richting hun thuisland. Daarnaast was het voor de werknemers niet verplicht om te vertrekken; ze hadden recht op gratis repatriëring.⁸⁶ Het was slechts een contractuele verplichting die de NNGPM nakwam.

Toch zat er een politiek motief achter om zoveel mogelijk Indonesiërs af te vloeien. In een verslag aan de Minister van Binnenlandse Zaken over de algemene residentenvergadering van Nederlands Nieuw-Guinea van 1 juli 1960 werd geschreven over de aanstelling van Papoea's:

“Het Hoofd Afdeling Arbeidszaken vraagt aandacht voor de praktijk dat men in lagere gouvernementsregionen bij aanstelling van werkkrachten uit gemakzucht nog al eens de

⁸³ Nationaal Archief, archief 2.10.54 index 7886, Brief Minister Korthals aan het parlement, 24 juni 1959.

⁸⁴ Huygens Instituut Nederlandse Geschiedenis, 'Nederlands-Indonesische Betrekkingen 1945-1969', http://resources.huygens.knaw.nl/watermarker/pdf/nib/pdf_afbeeldingen/5000/5292.pdf, Maandelijks verslag van J.R. Ritter namens resident J. Bodegom aan Gouverneur Nederlands Nieuw-Guinea, 27 juli 1961, 8.

⁸⁵ Huygens Instituut Nederlandse Geschiedenis, 'Nederlands-Indonesische Betrekkingen 1945-1969', http://resources.huygens.knaw.nl/watermarker/pdf/nib/pdf_afbeeldingen/5000/5293.pdf, Maandelijks verslag van J.R. Ritter namens resident J. Bodegom aan Gouverneur Nederlands Nieuw-Guinea, 11 augustus 1961, 8.

⁸⁶ 'Niet alle Indonesische NN-werkers willen repatriëren', *Nieuw Guinea Koerier*, 3 juli 1959, 3.

voorkeur geeft aan Indonesiërs boven Papoea's. Met een richtlijn om op dit punt anders te werk te gaan zou al veel zijn gewonnen.”⁸⁷

Hier komt uit naar voren dat het beleid van de Nederlanders weer gericht werd op het opleiden van Papoea's. Het verdwijnen van de Indonesische tussenlaag was hierbij bevorderlijk. Nederlanders konden dit beleid beter uitvoerbaar maken als de Indonesische ex-NNGPM arbeiders op grote schaal repatrieerden.

4.2 Omgang met overgebleven Papoea's

In Sorong bleven tijdens en na de repatriëring alleen de Papoea NNGPM-medewerkers over, allen zonder werk. Contractueel hadden deze Papoea's recht op terugkeer naar hun oorspronkelijke stamgebied, maar de opgeleide Papoea's wilden vaak niet terug naar hun stam. De Directeur van Justitie en Sociale Zaken L.G. Boldingh stuurde op 18 juni 1960 een telegram aan de gouverneur van Nederlands Nieuw-Guinea en meldde hierin dat de het terugzenden van inheemse arbeiders een 'netelige kwestie' was.⁸⁸ In het telegram stond dat geëvolueerde Papoea's niet terug konden omdat de Papoea niet meer zou kunnen wennen aan het leven in een stam. De Papoea's zouden zich niet meer thuis voelen in een dorpsomgeving en dorpelingen zouden deze opgeleide Papoea's beschouwen als een last. Daarnaast konden de opgeleide Papoea's terug bij hun stam niets doen met de opleiding die ze hadden genoten. Voeding zou ook een probleem worden; men zou bij terugkomst niet kunnen wennen aan put- en rivierwater en de voedselsoorten. Voor de medische gevallen zou geen ziekenhuis voorhanden zijn. Papoea's hadden zich sociaal genesteld in Sorong; velen mannen waren als vrijgezel naar Sorong gekomen en waren daar getrouwd. Boldingh stelde ook over inlichtingen te beschikken dat teruggezonden Papoea's al door waren verhuist naar andere steden omdat zij zich niet konden schikken in de oude stamcultuur. In sommige gevallen kregen de ex-NNGPM arbeiders aanzien, maar zij zouden ook kunnen zorgen voor anti-

⁸⁷ Huygens Instituut Nederlandse Geschiedenis, 'Nederlands-Indonesische Betrekkingen 1945-1969', http://resources.huygens.knaw.nl/watermarker/pdf/nib/pdf_afbeeldingen/3000/3925.pdf, Verslag over de residentenvergadering en de oprichting van de Nieuw-Guinea Raad, geschreven door secretaris A. Loosjes aan de Minister van Binnenlandse Zaken, 7 juli 1960, 26.

⁸⁸ Huygens Instituut Nederlandse Geschiedenis, 'Nederlands-Indonesische Betrekkingen 1945-1969', http://resources.huygens.knaw.nl/watermarker/pdf/nib/pdf_afbeeldingen/3000/3925.pdf, Brief van Directeur van Justitie en Sociale Zaken L.G. Boldingh aan de Gouverneur van Nederlands Nieuw-Guinea, 18 juni 1960, bijlage III.

Nederlands sentiment. Het advies van Bolding luidde dan ook dat de terugzending van inheemse ex-NNGPM medewerkers gestopt diende te worden en dat het gouvernement moest gaan ontwikkelen in Sorong om de bevolking tevreden te houden.

De resident van West Nieuw-Guinea bevestigde dit.⁸⁹ Hij stelde, indien de Nederlanders werk uitbesteedden aan Papoea's in plaats van Indonesiërs, dat de bouwactiviteit in Sorong zou toenemen, waarmee de problemen zichzelf zouden oplossen. De reactie van de resident bevestigt dat het Nederlands koloniale bestuur vertrouwen had om opgeleide Papoea's te kunnen voorzien van nieuw werk.

Dit bleef echter uit. Sommige ex-NNGPM werknemers gingen uit economische nood richting Indonesië. Op 30 november 1960 schreef de resident van West Nieuw-Guinea W.J.H. Kouwenhoven in een telegram aan de gouverneur van Nederlands Nieuw-Guinea dat een groeiend aantal Papoea's met eigen boten richting Indonesië vertrok.⁹⁰ Niet alleen de economische achteruitgang van Sorong zou hier de reden toe zijn, maar ook propaganda van Indonesiërs die ronselden voor de Indonesische strijdkrachten. Daarnaast zou het lokale bestuur helpen met de levering van oude materialen zoals boten en motoren, die de oversteek naar Indonesië mogelijk maakten. Vanwege de oplopende spanning tussen Indonesië en Nederland was het volgens Kouwenhoven niet gewenst om deze Papoea's te laten gaan en verzocht de gouverneur om bevoegdheden te krijgen om hiertegen te kunnen handelen. Het is duidelijk dat de resident angstig was voor het ontwikkelen van antikoloniaal sentiment. Dat deze angst terecht was blijkt uit het politiek verslag van de afdeling West Nieuw-Guinea uit juli 1962. De heer Van Bodegom, resident West Nieuw-Guinea, maakte een melding dat onder de infiltranten zowel voormalige Indonesische als Papoea NNGPM medewerkers gearresteerd waren.⁹¹ Er ontstond dus een antikoloniaal sentiment na het faillissement van de NNGPM, iets wat het Nederlands bestuur had willen voorkomen.

⁸⁹ Huygens Instituut Nederlandse Geschiedenis, 'Nederlands-Indonesische Betrekkingen 1945-1969', http://resources.huygens.knaw.nl/watermarker/pdf/nib/pdf_afbeeldingen/3000/3925.pdf, Verslag over de residentenvergadering en de oprichting van de Nieuw-Guinea Raad, geschreven door secretaris A. Loosjes aan de Minister van Binnenlandse Zaken, 7 juli 1960, 25-26.

⁹⁰ Huygens Instituut Nederlandse Geschiedenis, 'Nederlands-Indonesische Betrekkingen 1945-1969', http://resources.huygens.knaw.nl/watermarker/pdf/nib/pdf_afbeeldingen/6000/6597.pdf, Brief resident van West Nieuw-Guinea W.J.H. Kouwenhoven aan de gouverneur van Nederlands Nieuw-Guinea, 30 november 1960.

⁹¹ Huygens Instituut Nederlandse Geschiedenis, 'Nederlands-Indonesische Betrekkingen 1945-1969', http://resources.huygens.knaw.nl/watermarker/pdf/nib/pdf_afbeeldingen/5000/5296.pdf, verslag J. van Bodegom van de afdeling West Nieuw-Guinea aan de gouverneur van Nederlands Nieuw-Guinea, 19 juli 1962, 1.

Conclusie

Nieuw-Guinea was voor de Tweede Wereldoorlog niet of nauwelijks in het blikveld van de Nederlandse overheid geweest. Het behoud van Nieuw-Guinea na 1948 was een krampachtige stuiptrekking. Het was een politiek zoenoffer voor het grote verlies van Nederlands-Indië, dat de Nederlandse politiek wilde verzachten door Papoea's te civiliseren en moderniseren. De inbedding van een Indo-Europese gemeenschap in Nieuw-Guinea was mislukt en economisch had het onderontwikkelde land weinig te bieden. Het land beschikte over enkele grondstoffen maar de hoeveelheid bleek tegen te vallen en de aanleg van nieuwe infrastructuur was kostbaar. Nederlands Nieuw-Guinea heeft Nederland veel geld gekost. Maar Nederland had tijdens de RTC juist het civilisatie-argument gebruikt om Nieuw-Guinea te behouden. Is dit ook uitgevoerd?

Het beleid van Papoea civilisatie werd tot 1950 uitgevoerd door gouverneur Van Eechoud: de Indonesische tussenlaag die functies had gekregen binnen het koloniale systeem moest volgens hem verkleind worden om zo Papoea's een positie te laten krijgen in een ontwikkelde maatschappij. Toen in 1950 de oud Nederlands-Indië bestuurder Van Waardenburg het gouverneurschap overnam bleef mede door zijn beleid de Indonesische tussenlaag bestaan. Hij wilde de koloniale sociale stratificatie laten bestaan vanwege de onterechte angst voor nationalistische bewegingen. Dit wil niet zeggen dat Papoea's helemaal geen opleiding kregen, maar de ontwikkeling van Papoea's werd belemmerd door het beleid van Van Waardenburg. J. van Baal volgde Van Waardenburg op. Van Baal wilde de Papoea ontwikkelen, maar dat lukte praktisch niet omdat Nieuw-Guinea een ongunstig investeringsklimaat had voor andere bedrijven dan NNGPM en omdat Papoea's erg lastig op te leiden waren.

In de Vogelkop bij Sorong werd de meeste olie gevonden. Indonesische en Papoea-arbeiders woonden hier om werkzaamheden te verrichten voor de NNGPM. De Indonesische arbeiders waren een tussenlaag tussen Europeanen en Papoea's en zorgden voor de instandhouding van de lage positie van de Papoea's. Toch bracht de NNGPM modernisering in Sorong: zij zorgde namelijk voor onderdak, gezondheidszorg, onderwijs en opleidingen. De NNGPM stak veel tijd in het opleiden van inheemse Papoea's, maar de gevestigde Indonesische tussenlaag bleef in stand, en dat gaf veel ontevredenheid bij de opgeleide Papoea's. Bovendien behield het oliebedrijf deze sociale differentiatie, wat de ontevredenheid alleen maar in stand hield. De Papoea's kregen dus wel hun opleiding, maar ze bleven in een

sociaal isolement en kregen geen mogelijkheden tot verdere ontwikkeling binnen het bedrijf; hogere arbeidsfuncties bleven bij de Indonesische tussenlaag.

Toen de NNGPM failliet ging ontstond onrust en bleven er groepen Papoea's over die niet terug konden keren in hun oorspronkelijke omgeving. De groep Indonesiërs werd nagenoeg geheel gerepatriëerd, maar dit liet wel een gat over; Sorong liep leeg vanwege hun vertrek. Papoea's konden vanwege de gewenning aan sociale en medische omstandigheden niet meer terugkeren naar hun stammen. Het koloniale bestuur hoopte op de groei van de bouwsector in Sorong, maar deze bleef uit. De Papoea's bleven verstikt achter; ze zwierven rond of weken uit naar Indonesië.

Aan de hand hiervan is te stellen dat de enige rede van de Nederlandse politiek voor het behoud van Nederlands Nieuw-Guinea maar deels is waargemaakt. Over het gehele land werden Papoea's opgeleid maar bij de grootste private instelling van het land, de NNGPM, kregen Papoea-arbeiders niet de kans om zich verder te ontwikkelen. In die zin is er sprake van politiek zelfbedrog: het brengen van ontwikkeling was het politieke argument om Nieuw-Guinea te behouden, maar in de praktijk werd het ouderwets koloniaal systeem toegepast. Begin jaren '60 bleek geen van de argumenten meer legitiem, het koloniale systeem onhoudbaar. Toen het gouvernement in 1961 gebruik wilde maken van het faillissement van de NNGPM om de Indonesiërs te repatriëren, was het te laat; Indonesisch infiltraties en aanvallen leidde ertoe dat Nederland Nieuw-Guinea moest overgeven in 1962. Het Nederlandse beleid zorgde voor de slechte internationale positie van Nederland. Dat maakt de Nederlandse wil om Nieuw-Guinea te behouden, niets anders dan een stuiptrekking na het verlies van Nederlands-Indië.

Literatuurlijst

Aeckerlin, T., *Paradijsvogels en kroonduiven: Indische Nederlanders in voormalig Nieuw-Guinea* (Amsterdam 2010).

Baal, J. van, *Ontglipt Verleden Deel 2* (Franeker 1989).

Bakker, J.C.M., *Strategie van het economische ontwikkelingswerk in het voormalige Nederlands Nieuw-Guinea* (Tilburg 1965).

Berg, J. van den, 'De Deta-jongens op Nederlands Nieuw-Guinea' in: W. Willems en J. De Moor (ed.), *Het einde van Indië: Indische Nederlanders tijdens de Japanse bezetting en de dekolonisatie* (Den Haag 1995) 256-266.

Bogaerts, E., Raben, R., *Van Indië tot Indonesië* (Amsterdam 2007).

Cannegieter, C.A., *Een onderzoek naar de economische toekomst-mogelijkheden van Nederlands Nieuw-Guinea* (Leiden 1959)

Drooglever, P.J., 'Indische Nederlanders en de Ronde Tafel Conferentie', in: W. Willems en J. De Moor (ed.), *Het einde van Indië: Indische Nederlanders tijdens de Japanse bezetting en de dekolonisatie* (Den Haag 1995) 221-239.

Gase, R., *Misleiding of zelfbedrog: een analyse van het Nederlandse Nieuw Guinea-beleid aan de hand van gesprekken met betrokken politici en diplomaten* (Baarn 1984).

Geus, P.R.B. de, *De Nieuw-Guinea kwestie: aspecten van buitenlands beleid en militaire macht* (Leiden 1984).

Koninklijk Instituut voor de Tropen, *Landendocumentatie ten dienste van het onderwijs in de aardrijkskunde: Nederlands Nieuw-Guinea* (Amsterdam 1959).

Kroef, J.M., 'West New Guinea in the Crucible', *Political Science Quarterly* 75 (1960) 519-538.

Lijphart, A., *The trauma of decolonization: the Dutch and West New Guinea* (New Haven 1966).

Meijer, H., 'Een hemeltergende toestand. De maatschappelijke positie van Indische Nederlanders in Indonesië 1950-1957' in: W. Willems en J. De Moor (ed.), *Het einde van Indië: Indische Nederlanders tijdens de Japanse bezetting en de dekolonisatie* (Den Haag 1995) 239-255.

Meijer, J.F., *Den Haag-Djakarta: de Nederlands-Indonesische betrekkingen, 1950-1962* (Utrecht 1994).

Miedema, J. en Stokhof W.A.L., *Bird's Head studies from the 1950s-1960s: J. Pouwer (1958), R.R. Bergh (1958), A.E.M.J. Pans (1960) and W. Zevenbergen (1962)* (Leiden 1999).

Miedema, J., *De Kebar 1855-1980: sociale structuur en religie in de Vogelkop van West-Nieuw-Guinea* (Dordrecht 1984).

Penders, C.L.M., *The West New Guinea debacle: Dutch decolonisation and Indonesia 1945-1962* (Leiden 2002).

Ploeg, A., 'Colonial Land Law in Dutch New Guinea', *The Journal of Pacific History* 34 (1999) 191-204.

Pouwer, J., 'The colonisation, decolonisation and recolonisation of West New Guinea', *The Journal of Pacific History* 34 (1999) 157-179.

Schoorl, P., *Besturen in Nederlands-Nieuw-Guinea, 1945-1962: ontwikkelingswerk in een periode van politieke onrust* (Leiden 1996).

Visser, W.A. en Hermes, J.J., *Geological results of the exploration for oil in Netherlands New Guinea carried out by the Nederlandsche Nieuw Guinee Petroleum Maatschappij 1935-1960* (Den Haag 1962).

Primaire bronnen

Kranten

‘Balus Bone Nating overwint het oerwoud’, *Friese koerier: onafhankelijk dagblad voor Friesland en aangrenzende gebieden*, 23 mei 1959, 7.

‘Circa 700 Indonesiërs uit Sorong naar Indonesië vertrokken, Indonesische autoriteiten verleenden toestemming tot repatriëring’, *Nieuw Guinea Koerier*, 3 augustus 1961, 3.

‘De Olie van Nieuw-Guinea’, *Bataviaasch nieuwsblad*, 16 juli 1938, 2.

‘Economische ontwikkeling van Nieuw-Guinea’, *Het nieuwsblad voor Sumatra*, 19 januari 1951, 4.

‘Indonesische repatriërende uit Nieuw-Guinea’, *Leeuwarder Courant*, 3 juni 1959, 13.

‘Niet alle Indonesische NN-werkers willen repatriëren’, *Nieuw Guinea Koerier*, 3 juli 1959, 3.

‘NNGPM domineert het economisch beeld: Nieuw-Guinea biedt een arme bodem en gering arbeidspotentieel’, *De Tijd*, 21 mei 1955, 2.

‘Op gevleugelde voeten door Nieuw-Guinea’, *De Telegraaf*, 16 april 1955, 2.

‘Op Nieuw-Guinea liggen de kansen nog open’, *De Gooi- en Eemlander: nieuws- en advertentieblad*, 13 december 1949, 2.

‘Sorong-Olie dreigt aan lager wal te raken’, *De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad*, 10 oktober 1958, 6.

Primaire bronnen uit archief

Huygens Instituut Nederlandse Geschiedenis, 'Nederlands-Indonesische Betrekkingen 1945-1969',
http://resources.huygens.knaw.nl/watermarker/pdf/nib/pdf_afbeeldingen/7000/7134.pdf, Brief van directie NNGPM aan Minister Korthals, Den Haag, 3 juli 1959.

Huygens Instituut Nederlandse Geschiedenis, 'Nederlands-Indonesische Betrekkingen 1945-1969',
http://resources.huygens.knaw.nl/watermarker/pdf/nib/pdf_afbeeldingen/7000/7134.pdf, Brief Minister Korthals aan de Minister-President, Den Haag, 29 juli 1959.

Huygens Instituut Nederlandse Geschiedenis, 'Nederlands-Indonesische Betrekkingen 1945-1969',
http://resources.huygens.knaw.nl/watermarker/pdf/nib/pdf_afbeeldingen/3000/3925.pdf, Brief van Directeur van Justitie en Sociale Zaken L.G. Boldingh aan de Gouverneur van Nederlands Nieuw-Guinea, 18 juni 1960, bijlage III.

Huygens Instituut Nederlandse Geschiedenis, 'Nederlands-Indonesische Betrekkingen 1945-1969',
http://resources.huygens.knaw.nl/watermarker/pdf/nib/pdf_afbeeldingen/3000/3925.pdf, Verslag over de residentenvergadering en de oprichting van de Nieuw-Guinea Raad, geschreven door secretaris A. Loosjes aan de Minister van Binnenlandse Zaken, 7 juli 1960.

Huygens Instituut Nederlandse Geschiedenis, 'Nederlands-Indonesische Betrekkingen 1945-1969',
http://resources.huygens.knaw.nl/watermarker/pdf/nib/pdf_afbeeldingen/6000/6597.pdf, Brief resident van West Nieuw-Guinea W.J.H. Kouwenhoven aan de gouverneur van Nederlands Nieuw-Guinea, 30 november 1960.

Huygens Instituut Nederlandse Geschiedenis, 'Nederlands-Indonesische Betrekkingen 1945-1969',
http://resources.huygens.knaw.nl/watermarker/pdf/nib/pdf_afbeeldingen/5000/5292.pdf,

Maandelijks verslag van J.R. Ritter namens resident J. Bodegom aan Gouverneur Nederlands Nieuw-Guinea, 27 juli 1961.

Huygens Instituut Nederlandse Geschiedenis, 'Nederlands-Indonesische Betrekkingen 1945-1969',

http://resources.huygens.knaw.nl/watermarker/pdf/nib/pdf_afbeeldingen/5000/5293.pdf,

Maandelijks verslag van J.R. Ritter namens resident J. Bodegom aan Gouverneur Nederlands Nieuw-Guinea, 11 augustus 1961.

Huygens Instituut Nederlandse Geschiedenis, 'Nederlands-Indonesische Betrekkingen 1945-1969',

http://resources.huygens.knaw.nl/watermarker/pdf/nib/pdf_afbeeldingen/5000/5296.pdf,

verslag J. van Bodegom van de afdeling West Nieuw-Guinea aan de gouverneur van Nederlands Nieuw-Guinea, 19 juli 1962.

Nationaal Archief, archief 2.10.39 index 458, Hoogeveen, R., Memorie van Overgave tevens Jaarverslag 1947 der Onderafdeling Sorong, 1948.

Nationaal Archief, archief 2.10.39 index 459, Jonasse, C.K., Memorie van overgave van de onderafdeling Sorong, 1954.

Nationaal Archief, archief 2.10.39 index 460, Winia, W.G.F., Memorie van Overgave van de Onderafdeling Sorong-Makbon, 1955.

Nationaal Archief, archief 2.10.39 index 461, Kouwenhoven, W.J.H. van, Memorie van overgave: aanvullende memorie van overgave van de hoofdambtenaar B.B. onderafdeling Sorong, 1960.

Nationaal Archief, archief 2.10.54 index 7886, Brief Minister Korthals aan de ministerraad, 18 juni 1959.

Nationaal Archief, archief 2.10.54 index 7886, Brief Minister Korthals aan het parlement, 24 juni 1959.

Nationaal Archief, archief 2.10.54 index 9611, Brief van Gouverneur Nederlands Nieuw-Guinea S.L.J. van Waardenburg aan Minister M. Sassen, 28 december 1950.

Nationaal Archief, archief 2.10.54 index 9611, Brief van Minister van Unie en Overzeese Zaken M. Sassen aan Gouverneur Nederlands Nieuw-Guinea, 30 oktober 1950

Nationaal Archief, archief 2.10.54 index 9611, Brief van Resident West Nieuw-Guinea L.L.A. Maurenbrecher aan Minister M. Sassen, 21 april 1951.

Universiteitsbibliotheek De Uithof Bijzondere Collecties, Schoorl, J.W., Rapport betreffende de toestanden en verhoudingen in de nederzettingen van autochtone werklieden in dienst van de N.V. Nederlandsch Nieuw-Guinea Petroleum Maatschappij, 1954.